

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ ИНДУСТРИАЛНАТА СТРУКТУРА И ВЪНШНОТЪРГОВСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ

Анализирани са структурата на стоковия пазар в България при отварянето на икономиката, промените в отраслите и дялът на износа и вноса в произведената продукция. Проучени са механизмите на секторната политика в Европейския съюз, индустриалната политика и особено ролята на малките и средните предприятия, като са разгледани възможностите за стимулиране на външноикономическата ориентация в процеса на адаптиране на българските предприятия към условията на Единния вътрешен пазар. Стимулирането на структурните изменения при отварянето на икономиката е анализирано с оглед членството на България в Световната търговска организация и възможностите за прилагането на отделни инструменти на търговската политика от страните в преход. Формулирани са изводи за разработването на национална политика към външноикономическата ориентация на България..

Развитието на отрасловата структура в България в условията на прехода се определя както от възможностите за по-нататъшна специализация – като условие за засилване на экспортните позиции, така и за ефективното функциониране на индустриалната структура. Поради това е особено важно да се отчита участието на отделните отрасли във външната търговия, при особеното внимание към онези, които предизвикват дефицит в търговския баланс и причините за това – производствени особености, осигуреност с национални ресурси и регионалното им разположение. Съществен елемент е и отношението с главните търговски партньори – и най-вече приоритетът на Европейския съюз (ЕС). Участието в Единния вътрешен пазар (ЕВП) е свързано както с хармонизацията на условията на функциониране на стопанските субекти, така и с провеждането на ефективна индустриална политика. Предвид изграждането на нова икономическа структура в условията на преход, отварянето на икономиката и участието в международни организации, от особена важност е прилагането на възможности за подкрепа на националното реструктуриране в рамките на условията, които налага Световната търговска организация, и използване на инструментите и мерките, които са регламентирани в подкрепа на националната структура политика.

¹ Емил Панушев – ст.н.с. II ст. д-р в Икономически институт на БАН, секция “Международна икономика”, тел: 989 05 95 (в. 835), факс: 988 21 08, e-mail:

1. Национален стоков пазар

Един от основните индикатори за отвореността на икономиката е функционирането на националния стоков пазар. Неговото развитие се обуславя от възможностите за ефективното производство на стоки, реализацията на сравнителни предимства при достигането на благоприятна вътрешноотраслова структура и конкурентни позиции спрямо вноса, т.е. по отношение въздействието върху условията на търговия. Наред с това съобразно с критериите на ЕВП на ЕС този пазар е в много голяма степен определян от приетите стандарти за качество на продукта и нормите за защита на потребителите.

Оценката на стоковия пазар в България може да се основава на съотношението между производството и реализацията на основни групи стоки, като се обърне внимание върху конкурентоспособността и степента на технологично развитие на определени стокови групи, както и преценяване на участието им в процесите на формиране на крайното или междинното потребление. По този начин се обвързват ползите, реализирани при вътрешното функциониране на пазара, с ефектите от създаването на търговия и стимулиране на националното производство, а оттук и чувствителността на стоковия пазар по отношение вноса на идентични стоки и спазването на международно приетите регламенти за производство и търговия.

Функционирането и последващото отваряне и интегриране на стоковия пазар към по-големи пазари, респ. ЕВП на ЕС, в значителна степен се обуславя от разположението на производствените единици и производствената специализация на страната, реализирането на икономии от мащаба и възможностите, с които дадено производство на стоки позволява да се въздейства върху условията на търговия и стимулира развитието на експорта.

Наред с това националните регулации в най-голяма степен отразяват целите и приоритетите на политиката по отношение развитието на определени отрасли и доминиращата им роля в националната структура, тяхната защита, както и диверсификацията на съществуващите отрасли и защитата на нововъзникващите. В условията на отворена икономика това естествено е свързано с определени експортни рестрикции. Начинът на прилагането им се определя както от необходимостта за защита на националните ресурси, така и от режима, който е предоставен във връзка с достъпа до външни пазари.

При отварянето на икономиката стоковите пазари са в най-голяма степен зависими от вътрешните условия, определяни от националната икономическа политика, както и от спецификата на отрасловата структура. Например при развитието на сравнителните предимства основно място се поставя на вече създадените в рамките на определена отраслова структура, тъй като новите биха възниквали в процеса на реално отваряне и реализиране на процеси на реструктуриране на отраслите, особено при интегрирането им в регионалните търговски блокове. Тук естествено се поставя и въпросът в каква степен тези производства са повлияни от търговски бариери и доколко експортната структура е съвместима с

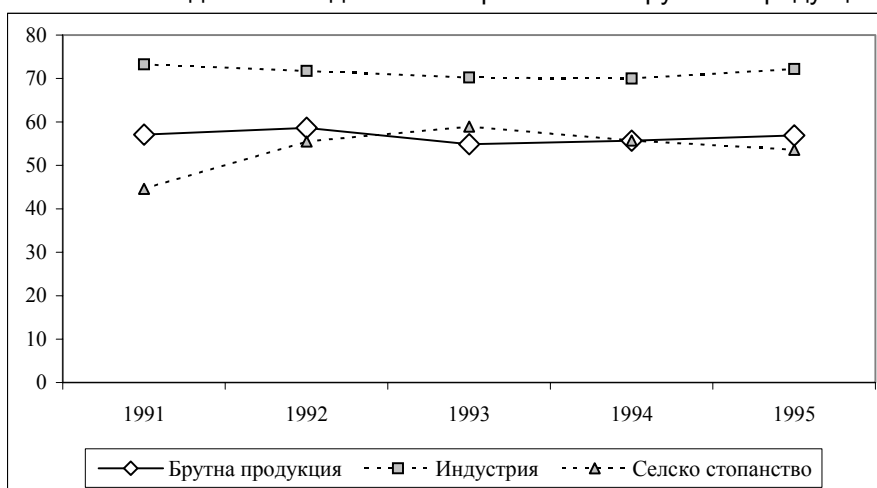
търговската политика на блока, към който е ориентирана или пък в каква степен нейната вътрешноотраслова специализация позволява да се развият допълнителни сравнителни предимства.

Във връзка с това е важно да се отбележи, че отрасловата специализация у нас, а и в другите страни от Централна и Източна Европа се основаваше на друг модел на международни икономически отношения, при който създаването на организиран от държавата пазар се придружаваше с неговата реална сегментация, висока степен на концентрираност на производството и разпределителен модел на оформяне на външнотърговските връзки. Това беше и една от основните причини за краха на предишната търговска система в рамките на СИВ и категоричното отбягване на търсенето на форми за възстановяване на ефективни елементи от нея.

В новите условия търговската преориентация на България се осъществява на базата на развитието на индустрията със собствени сили и подкрепата на съществуващи производствени капацитети при единствена алтернатива на търсенето на външни пазари. Цената на такава вътрешна подкрепа може да се определи от развитието на вътрешноотрасловото потребление, което в определена степен е и израз на вътрешноотрасловата търговия. Както показват данните от фиг. 1, все още е значителна затвореността в секторите с цел подкрепа на производствените потенциали. И докато за общата брутна продукция тя е около 55%, при индустрията достига значително по-високи граници. Такъв тип затваряне на вътрешноотрасловото потребление в голяма степен се обяснява с високата технологична обвързаност и спада във вноса за разглеждания период, което е и характерно за периоди на депресия, при липсата на експортноориентирана стратегия и определено отсъствие на ефективни регулативни инструменти на външнотърговската политика.

Фигура 1

Относителен дял на междинното потребление в брутна продукция

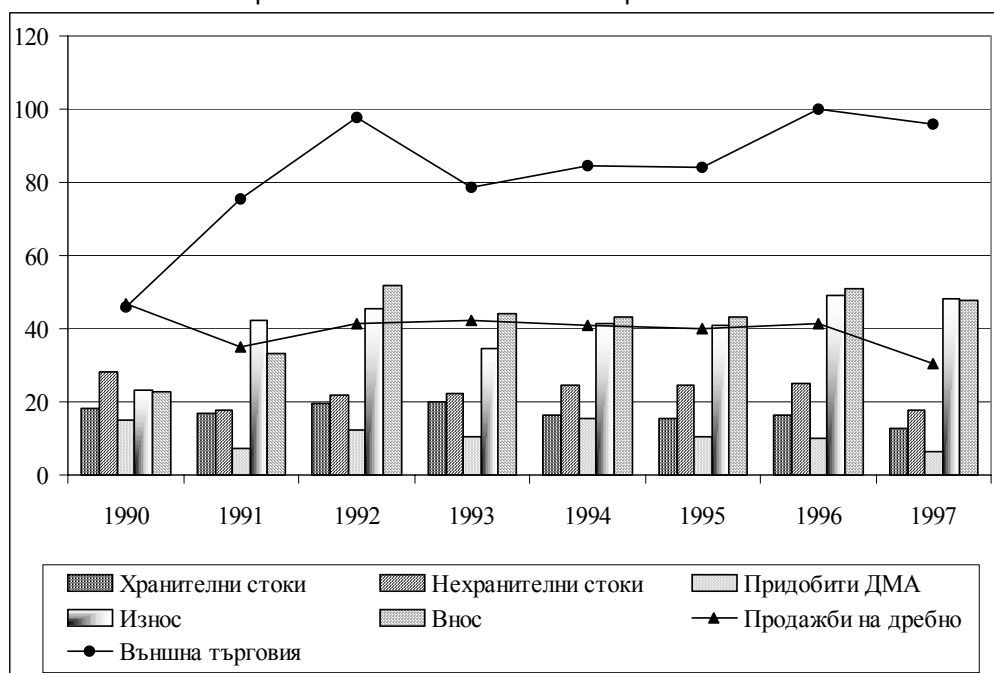

Изчислено по: Основни макроикономически показатели за България и Статистически годишник на България, НСИ, за съответните години.

Вторият характерен елемент на стоковия пазар е развитието на продажбите на дребно и износа като съвкупна оценка на реализацията на брутната продукция в националното стопанство. Както показват данните от фиг. 2, за периода на прехода се забелязва нарастване дела на продажбите на дребно, при цялата условност на това твърдение, предвид различните индекси на цените за двете групи стоки - хранителни и нехранителни. Трябва да се отчита и силното влияние на либерализацията на вноса върху националния стоков пазар, което се отразява основно върху продажбите на дребно. На практика търговията на дребно се оказва по-разпространената форма на реализиране на вноса при ограничените възможности на стопанските агенти да осъществяват външноикономически пробиви на нови пазари. Износът обаче е с показателна тенденция към нарастване, но главно по отношение на традиционни отрасли и реализиране на вече съществуващи сравнителни предимства.

Фигура 2

Относителен дял на вътрешната търговия, придобитите дълготрайни материални активи и външната търговия в БВП

Изчислено по: Статистически годишник на България, НСИ; Външна търговия на България; Износ и внос за съответните години.

В последните години обаче засилването на процесите на реструктуриране и натискът на външните пазари доведоха както до спад във вътрешната търговия (в резултат и от намаляването на покупателната способност), така и до увеличаване на вноса, с последващите отрицателни ефекти за платежния баланс. Като резултат от тези процеси нарасна ролята

на външната търговия при реализацията на БВП и се засили необходимостта от ефективна външнотърговска стратегия.

Ограничените възможности за износ се отразяват и върху пазара на инвестиционно оборудване. Като елемент, непряко свързан със стоковия пазар, инвестициите, от една страна, отразяват спада в индустрията, но от друга те са и реакция от състоянието на пазара. Предвид забавящите се процеси на реструктуриране в индустрията, тяхното равнище е по-скоро стремеж към запазване на позициите в износа, отколкото отговор на бъдещи възможности за експорт, поради което и тенденцията им е обратна на тази при вноса.

Като цяло обаче не би могло да се твърди, че стоковият пазар в този му вид отразява тенденция към ефективна отворена система на взаимодействие предвид отсъствието на национални регулации и определена стратегия във връзка с интегрирането към определени стокови пазари. Още повече, че за интегрирането към определени пазари се изискват и допълнителни условия от гледна точка на ефективното използване на производствените фактори, при намалена роля на предимствата от традиционен характер – главно по отношение ниското равнище на работната заплата. Тъй като тези фактори се изчерпват с разширяването на външнотърговските отношения, това налага и избора на нов тип стратегия – главно по линия на технологичното развитие.

Следващият елемент на стоковия пазар са възможностите му за реализиране на външноикономическа стратегия и стабилността му спрямо вноса, тъй като отварянето на пазара съчетава както елементите на активен износ, така и неговата устойчивост на натиска, оказван от външната среда.

По отношение дела на износа в произведената продукция данните в табл. 1 показват, че националното производство на отрасъл "Промисленост" продължава да реализира предимствата на изградената технологична база, като изнася близо 50 на сто от произведената си продукция. От анализа по отрасли се вижда обаче, че през последните години тенденцията се промени значително, като се увеличи ролята на отрасли със суровинни сравнителни предимства – черна металургия, промишленост за строителни материали, дърводобив и дървопреработваща промишленост, текстилна и трикотажна промишленост, шивашка промишленост, кожарска, кожухарска и обувна промишленост, както и селското стопанство (растениевъдство). За отрасли, които досега са били с най-голяма тежест при развитието на националната външноикономическа политика – машиностроене и металообработване, химическа промишленост, електротехническа и електронна промишленост, хранително-вкусова промишленост – се отбелязва тенденция към намаляване дела на износа в произведената продукция. Тяхната традиционност и ниска технологичност продължават да се крепят на традиционни сравнителни предимства и не би могло да се очаква, че това ще се превърне в основа на ефективна стратегия на реструктуриране на националното стопанство. Ако се подходи от гледна точка на европейската ориентация, те на практика са отрасли, засегнати в най-силна степен от външнотърговската политика на ЕС. Тяхната продукция би могла да бъде ефективен търговски елемент на пазари на трети страни, а оттук и въпросът за стратегията на отварянето на пазара към тях.

Таблица 1

Относителен дял на износа в произведената продукция

Отрасли	Години	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Промисленост		0.0	0.0	31.4	38.1	38.9	42.3	43.3	45.4	45.1
Производство на електроенергия и топлоенергия		0.9	7.0	10.6	0.6	2.0	1.6	3.0	1.9	9.6
Каменовъглена промисленост		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.3	0.2	0.0
Нефтодобивна и газодобивна промисленост		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Черна металургия (вкл. добив на руда)		10.2	9.0	18.5	79.8	79.3	84.8	75.8	62.6	69.7
Цветна металургия (вкл. добив на руда)		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Машиностроителна и металообработваща промисленост		42.2	37.0	50.7	47.5	40.2	55.2	51.0	46.9	40.2
Електротехническа и електронна промисленост		44.8	43.5	54.6	48.8	43.6	45.7	37.1	63.0	65.2
Химическа и нефтопреработваща промисленост (вкл. каучукова)		18.0	15.6	46.9	47.3	60.4	50.2	50.0	48.5	42.7
Промисленост за строителни материали		2.5	2.4	8.1	22.1	18.9	26.6	26.5	116.0	123.4
Дърводобивна и дървопреработваща промисленост		7.2	5.7	21.6	40.7	42.8	48.9	41.1	118.6	136.7
Целулозно-хартиена промисленост		4.1	2.9	6.6	22.1	24.0	31.1	26.0	28.3	41.8
Стъкларска и порцеланово-фаянсва промисленост		5.5	2.9	16.9	23.4	21.9	28.4	33.0	20.2	19.9
Текстилна и трикотажна промисленост		7.6	4.5	25.6	32.7	35.3	41.3	42.1	59.7	72.2
Шивашка промисленост		16.0	11.5	24.2	84.9	81.4	78.4	90.0	93.7	120.0
Кожарска, кожухарска и обувна промисленост		13.3	9.7	24.5	74.8	83.2	83.2	84.6	106.5	120.9
Полиграфическа промисленост		5.1	3.6	3.2	4.9	1.4	4.6	3.3	5.9	5.6
Хранително-вкусова промисленост		13.2	8.5	25.9	30.5	29.2	36.4	37.4	42.4	35.8
Други отрасли на промислеността		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Селско стопанство		3.1	2.2	5.4	14.8	5.9	17.3	25.8	34.8	212.0
Растениевъдство		5.2	3.6	6.8	19.0	8.4	25.9	46.9	57.9	364.7
Животновъдство		1.4	0.8	3.6	11.0	4.2	10.3	6.6	19.1	76.5

Изчислено по: Статистически годишник на България, НСИ, за съответните години.

Анализът на влиянието на вноса като дял от произведената продукция от табл. 2 показва, че той конкурира отрасли с вече изяви национални сравнителни предимства – каменовъглена промисленост, електротехническа и електронна промисленост, промисленост за строителни материали, целулозно-хартиена промисленост, текстилна и трикотажна промисленост, кожарска, кожухарска и обувна промисленост и особено селското стопанство. На практика тези отрасли са били в значителна степен подложени на натиск от страна на вноса, като това в много случаи е свързано с предлагането на продукция, определено отсъстваща или поне дефицитна на националния

пазар. В този случай обаче най-засиленото присъствие в отрасли, които са традиционно ориентирани към износ, поставя въпроса дали това е отговор на ниската диверсифицираност, или е елемент на либерализацията на пазара и последващото засилване на конкуренцията на него, особено по отношение на потребителските стоки. То е и отражение на вече посочените тенденции и е по-скоро ефект от внос на продукти, несъответстващи на националните ни стандарти, който измества традиционни производства.

Таблица 2

Относителен дял на вноса в произведената продукция

Отрасли	Години	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Промишленост		0.0	0.0	25.2	42.7	53.9	44.5	44.8	46.5	46.2
Производство на електроенергия и топлоенергия		14.8	13.8	24.6	13.1	4.4	0.5	2.2	0.9	0.0
Каменовъглена промишленост		50.2	52.3	76.8	42.7	35.1	35.8	37.8	78.2	79.5
Нефтдобивна и газодобивна промишленост		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Черна металургия (вкл. добив на руда)		26.3	25.8	10.4	35.7	44.9	39.1	25.8	25.5	25.6
Цветна металургия (вкл. добив на руда)		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Машиностроителна и металообработваща промишленост		45.6	46.6	31.5	62.4	73.8	64.5	64.8	58.0	58.5
Електротехническа и електронна промишленост		11.6	13.8	10.0	53.9	65.7	80.0	75.8	99.0	92.4
Химическа и нефтопреработваща промишленост (вкл. каучукова)		12.2	10.6	11.5	46.3	81.3	34.0	6.1	31.0	31.7
Промишленост за строителни материали		4.1	3.6	5.8	7.7	11.3	15.6	13.4	62.0	61.8
Дърводобивна и дървопреработваща промишленост		3.5	2.3	2.8	10.1	19.1	18.7	20.9	34.1	36.0
Целулозно-хартиена промишленост		28.2	22.1	37.5	63.5	60.9	71.8	67.8	64.0	82.1
Стъкларска и порцеланово-фаянсва промишленост		4.0	2.8	2.1	11.8	13.6	13.1	15.4	6.7	5.8
Текстилна и трикотажна промишленост		11.2	6.7	15.7	33.9	43.4	52.1	61.1	78.3	103.9
Шивашка промишленост		1.7	2.1	4.9	14.7	15.2	13.4	14.2	9.5	17.5
Кожарска, кожухарска и обувна промишленост		4.8	4.0	3.4	52.1	47.4	47.7	58.1	78.3	88.9
Полиграфическа промишленост		11.8	10.2	1.9	18.6	7.4	6.2	8.6	10.7	6.6
Хранително-вкусова промишленост		4.0	2.3	4.8	12.5	17.4	20.3	16.7	15.2	18.4
Други отрасли на промишлеността		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Селско стопанство		3.4	0.8	3.6	1.6	3.5	6.0	5.3	35.0	279.4
Растениевъдство		7.1	1.4	6.3	2.6	7.8	11.5	9.6	80.6	534.0
Животновъдство		0.2	0.1	0.1	0.7	0.5	1.3	1.3	1.6	43.1

Изчислено по: Статистически годишник на България, НСИ, за съответните години.

Предвид неурегулираните елементи на външотърговския режим, такъв ефект води до загуба на национални ресурси, а нерядко и до поставяне в неизгодни позиции на национални производители, тъй като изместването от националните пазари в голяма част от случаите е спекулативно и по-скоро повишава елемента на несигурност и неустойчивост, особено при намалени покупателни възможности на населението и ниска инвестиционна активност. Освен това тези резултати отразяват състоянието на пазара на стоки като формиращ се при нестабилност на предлагането и търсенето, главно поради условията на прехода. Такъв тип отваряне при ниски темпове на

преструктуриране и определено либерализирана външноикономическа стратегия би могъл да е индикатор по-скоро за технологичното равнище, качеството и производствените разходи, които да бъдат потенциал за растеж в националната икономика.

Таблица 3

Външнотърговско салдо по отрасли (млн. лв.)

Отрасли	Година	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Търговско салдо		877	245	12236	-12748	-28646	-10816	-20349	-32305	47180
Промишленост		0	0	10746	-10178	-38284	-10703	-11718	-19417	-184548
Производство на електроенергия и топлоенергия		-345	-155	-1962	-2515	-657	415	460	1736	178904
Каменовъглена промишленост		-325	-312	-3088	-2634	-2445	-3142	-4937	-31806	-283635
Нефтодобивна и газодобивна промишленост		0	0	0	0	0	0	0	0	0
Черна металургия (вкл. добив на руда)		-406	-304	862	3846	4549	13604	25767	42181	560929
Цветна металургия (вкл. добив на руда)		0	0	0	0	0	0	0	0	0
Машиностроителна и металообработваща промишленост		-355	-865	3882	-3914	-9514	-4808	-11188	-20736	-326754
Електротехническа и електронна промишленост		2860	1891	5923	-667	-2970	-8410	-14649	-21753	-143833
Химическа и нефтопреработваща промишленост (вкл. каучукова)		467	343	12066	433	-9325	18290	81913	87243	473797
Промишленост за строителни материали		-31	-23	110	890	564	1485	3004	6078	64496
Дърводобивна и дървопреработваща промишленост		57	48	811	1860	1807	4132	4641	14688	149987
Целулозно-хартиена промишленост		-151	-122	-963	-1174	-1319	-3172	-7375	-13379	-95715
Стъкларска и порцеланово-фаянсва промишленост		7	0	258	303	271	1075	2002	8677	97390
Текстилна и трикотажна промишленост		-100	-73	659	-115	-796	-2076	-5363	-10566	-162810
Шивашка промишленост		179	139	492	2520	2766	5368	9544	30398	347412
Кожарска, кожухарска и обувна промишленост		77	48	419	731	1311	2697	2822	6799	68767
Полиграфическа промишленост		-18	-22	17	-129	-174	-105	-567	-975	-1886
Хранително-вкусова промишленост		1175	959	8607	10064	7167	16618	33673	90280	488835
Други отрасли на промишленост		0	0	0	0	0	0	0	0	0
Селско стопанство		-35	185	686	5843	1331	6586	13972	-100	-48633
Растениевъдство		-89	142	112	3433	130	3878	12225	-5763	-59489
Животновъдство		54	43	574	2410	1201	2707	1747	5663	10856

Изчислено по: Статистически годишник на България, НСИ, за съответните години.

При определяне на възможностите за отваряне на отрасловата структура на българската икономика в условията на либерализиране на международната търговия е особено важно съотношението между износа и

вноса. Може да се твърди, че някои производствени сектори показват признаци на поддържане на пазарни сегменти и това се вижда особено в отрасли, където се реализират традиционни сравнителни предимства. В същото време имат значение и случайните пазарни пробиви, което е характерно най-вече за селското стопанство. Най-висока стойност имат данните за суровиннопреработващите отрасли, базирани на национални ресурси (вж. табл. 3).

За разглеждания период преобладава отрицателното търговско салдо, главно в промишлените отрасли, като основните от тях, които влияят за тази тенденция, са каменовъглена промишленост, машиностроителна и металообработваща промишленост, електротехническа и електронна промишленост, целулозно-хартиена промишленост, текстилна и трикотажна промишленост, както и селското стопанство (растениевъдство). На практика това са отрасли, които бяха силно засегнати от реформите и се нуждаят от целенасочена структурна политика, тъй като досега реализираният от тях износ се базираше главно на сравнителни предимства от преработването на суровини. Експортнозначимите отрасли в този случай също се дефинират от национални сравнителни предимства (ниско равнище на работните заплати и цени на суровините). Това са химическа и нефтопреработваща промишленост (вкл. каучукова), промишленост за строителни материали, стъкларска и порцеланово-фаянсова промишленост, шивашка промишленост, хранително-вкусова промишленост и селското стопанство (животновъдство).

Ето защо развитието на стоковия пазар в България би могло да бъде елемент от стратегията на отваряне на икономиката, ако средносрочно подлежи на регулации по отношение на стандартите и технологичното развитие на продукцията. При това би следвало да се балансира вече установената сегментация с активно присъствие на външни пазари, което да бъде и част от стратегията на търсене на източници на растеж.

2. Индуриална политика и ролята на малките и средните предприятия

Предвид стесненият национален пазар, развитието на индустриалния сектор в значителна степен е повлияно от външноикономическите отношения, и особено от реализирането на предприсъединителната стратегия към ЕС. Така индустриалната политика на България трябва да се развива в контекста на подходите и инструментите на ЕС.

Индустриалната политика на ЕС в изграждането на ЕВП е свързана главно с повишаването на конкурентоспособността на европейските предприятия в две направления – големите европейски компании и малките и средните предприятия (МСП). За големите компании това е преди всичко повишаване на международната им конкурентоспособност чрез реструктуриране, нови технологии и иновации, особено в областта автомобилостроенето, авиокосмическата индустрия, химическата и целулозно-хартиената промишленост, както и енергоспестяващите технологии. Договорът за ЕС и целите на Икономическия и валутен съюз

определят следните насоки на европейската индустриална политика² и включват:

- приспособяване на индустрията към структурните изменения в световното стопанство и международните пазари;
- създаване на благоприятна среда за предприятията в ЕС и особено за МСП;
- развитие на индустриалния потенциал чрез стимулите на научно-технологичната политика.

Специалното внимание към структурните политики на ЕС и подкрепата за засилване на пазарните позиции на европейската индустрия допринесе за обособяването на ролята на МСП в общата индустриална структура, предвид нарасналия им дял на пазара на поддоставчици на големите индустриални предприятия.³ Поради това и засилването на пазарните позиции на МСП в европейския контекст се свързва със стимулиране на партньорството между големите и малките предприятия по линия на хоризонталните и вертикалните връзки. В тази насока политиката към тях се разработва на базата на концепцията “позитивна приспособяваща се политика” към бъдещите индустрии. Тя е свързана с развитието на междуиндустриалното коопериране и предвижда прилагането на следните мерки:

- стимулиране на контактите между индустриите за изследвания, насочени към повишаване на конкурентоспособността;
- насърчаване трансфера на фундаментални знания към степен за индустриална приложимост;
- стимулиране търсенето на технологични продукти и разработването на съответни технологични стандарти, модерни комуникации и технологична ориентация;
- подобряване технологичната основа чрез специфични знания в специализираните висши училища.

В национален план общото приложение на индустриалната политика се реализира в макро- и микроаспекти. Първите са свързани с регулативните механизми на държавата по отношение на стопанското развитие, участието на капиталовите пазари, изследванията и развитието, както и ефективността на други фактори, обуславящи ендегенно растежа в икономиката. Индустриалните политики на микроравнище са свързани с механизмите на конвергенция на обществените и индивидуалните възможности на отделните субекти, в случая на самите предприятия да усвоят определени капацитети в процеса на специализацията им. Впоследствие интегрирането на стопанските субекти на териториално и отраслово равнище допринася за мултиплициране на ефектите от провежданата стратегия.⁴

В рамките на общата индустриална стратегия на ЕС продължава процесът на адаптиране на националните форми на подпомагане към общата стратегия на структурните политики. Това в значителна степен е елемент и от фискалния федерализъм и допълняемостта като форми на съчетаване на

² Klodt, H. et. al. Die Strukturpolitik der EG. Kieler Studien, N 249, 152.

³ Documents, 10 08, Luxembourg, COM (93) 527, p. 30.

⁴ Bianchi, P. Industrial Strategy in an Open Economy. - In: Europe's Economic Challenge. Ed. By Bianchi P. et. al. London and New York, Routledge, 1994, p. 33.

подпомагането на национално и на равнище на Съюза. Общата стратегия на ЕС обаче е насочена към съчетаване на инструментите и механизмите на подпомагане в основните направления и най-проблемните области на европейската индустрия. Националните насоки на индустриално развитие се конкретизират в национално провежданите стратегии, които съчетават както преките форми на стимулиране - с отпускането на финансови ресурси, така и косвените мерки на подпомагане - главно фискалната и кредитната политика. Главното е, че преобладаващата част от средствата са ориентирани към повишаване на технологичното развитие на МСП като основен фактор за тяхното оцеляване и развитие. В това отношение политиката на държавно стимулиране е свързана със специфично насочване на дейности на държавни институции за развитието на сектора на МСП, създаване на предпоставки за използване възможностите на финансово-кредитната система, както и насърчаване участието на университетските структури в развитието на МСП.

Изборът на едни или други средства и механизми е свързан в значителна степен с националните проблеми и приоритети, поради което е трудно да се изведат общи за всички страни тенденции. Доминира обаче виждането за насърчаване на високотехнологичното развитие на МСП както за засилване на техните позиции, така и за успешното им сътрудничество с големите европейски компании. При това се съчетава непрекият подход с финансовото подпомагане, което се реализира в програми за:

- развитие на потенциала - главно по отношение квалификацията на персонала;
- засилване на сътрудничеството в областта на изследванията и създаване на мрежа от центрове за информация и консултации;
- създаването на технологично ориентирани предприятия.

Така представените насоки в значителна степен се допълват и от специфични мерки по отрасли и технологични направления. Интересът към тези процеси е важен за нашата страна и поради факта, че те представят опита, който ще се наложи да следваме в отношението си към МСП и възможностите за подпомагане на тяхното развитие. Поради това е необходимо да се изгради система за законодателна и институционална подкрепа чрез стимулиране системата на поддоставчици, изграждане на технологични съчетания, включване в експортната стратегия и подобряване възможностите за достъп до пазарите (главно по линия на качеството на продуктите и технологичното равнище). За целта е от голямо значение да се насърчава участието в проекти и програми на ЕС, особено в сътрудничеството между университетите и индустрията и работата с центровете за технологичен трансфер.⁵

Важен аспект на индустриалната политика е въздействието върху пространствената организация на производството. Регионалната определеност на разположението на индустрията е свързана с условията за дадения отрасъл и решаването на проблемите на конкурентоспособността.

⁵ Valls, J. Small firms facing globalisation and R & D activities. Lessons from case studies of Spanish small firms. - In: The Impact of Globalization on Europe's Firms and Industries. Ed. Marc Humbert, London, PINTER, 1996, p. 209.

Ето защо индустриалното развитие има пряко значение за изпълнението на конвергентните критерии на ЕС и регионалната интерпретация на макроикономическите показатели. Моделът за регионалното разположение на индустрията е свързан с по-високата ефективност и възможностите за реализация на допълнителни ефекти вследствие на по-ниски разходи. В процеса на интегрираност се засилва възможността за съгласуване на териториалното развитие в дългосрочен аспект, като се реализират допълнителни агломерационни икономии с оглед бъдещата индустриална стратегия. В сега съществуващите условия регионалните условия са все още значителен фактор за различната скорост на интегриране на определени региони в общото икономическо пространство.

Роля на МСП в регионалната политика се свързва и с насърчаването на мобилността в граничните райони, особено при решаването на проблемите на пазара на труда. Това обуславя необходимостта от създаване на местни условия за насърчаване на инвестициите, допълнени с финансови стимули. Създаването на регионални рисков капиталови фондове в този случай би могло да компенсират ограничените възможности за достъп до капиталовите пазари. Това трябва да се съчетава със съвместно функциониране на клоновете на банковата система и консултанските центрове за МСП, особено тези по линия на ЕС. Съчетаването на тези условия с дейността на структурните фондове на ЕС ще създаде предпоставки за решаване на структурните проблеми на изостаналите региони. На тази основа се насърчава и трансграничното сътрудничество, създаването на съвместни органи и предприемачески зони за интегрирано развитие на граничните региони.⁶ За целта се прилагат и технологични и иновационни програми в контекста на концепцията за еврорегионите, с които се преодоляват слабите места в общата регионална структура.

Динамиката в международното разделение на труда е фактор в локализацията на индустрията, а постигането на пространствено равновесие в контекста на интеграционната политика е определено в голяма степен от решенията за локализация. Засилването на информационната осигуреност за повишаване на конкурентоспособността и сътрудничеството между фирмите е основа за използване на въздействията от ЕС за компенсиране на отрицателните ефекти от ограничените национални условия за стимулиране на външноикономическите отношения, особено с третите страни. За тяхното разширяване ЕС ще развива допълнително информационното подпомагане за съседни региони като ЕАСТ, Магреб, Централна и Източна Европа.

В този случай е особено важно, че инициативите, пряко свързани с рамковите програми на ЕС, са насочени към повишаване възможностите за достъп до ЕВП. Пример в това отношение са програмите EUREKA и ESPRIT, в които МСП са съответно 44.2 и 27.4% от участващите.⁷ В рамките на европейските технологични програми са включени и около 2% от всички МСП, което наложи разработването и на допълнителни програми от типа на SPRINT за насърчаване на технологичния трансфер и като катализатор за

⁶ Documents, 10 08, Luxembourg, COM (93) 527, p. 36.

⁷ O'Doherty, D. P. Globalisation and performance of small firms within the smaller European economies. - In: The Impact of Globalization on Europe's Firms and Industries. Ed. Marc Humbert, London, PINTER, 1996, p. 149.

приобщаването на европейските МСП във високотехнологичните индустриални структури.

В същото време обаче институционалните промени и засилването на ролята на допълняемостта ще повишават ролята на националните и локалните власти, които да разработват механизми за улесняване “европеизацията” на МСП. Това е особено актуално в сектора на преработващата промишленост, където са най-големи възможностите за разширяване системата на поддоставчици.

За България е от съществено значение при разработването на стратегията към МСП да се отчете европейската ориентация по линия на насърчаване сътрудничеството с компании от ЕС и особено с МСП в програмите за технологичното им стимулиране. Това ще бъде свързано и със система на правни и институционални регламентации, както и със съчетаването на инструменти и стимули на национално и регионално равнище.

Изграждането на стратегия за насърчаването на МСП в контекста на производственото реструктуриране е от съществено значение за тяхната адаптивност към определени рискове в условията на отваряне на националната икономика. При това особено важно за вграждането в Единния вътрешен пазар на ЕС е да се обособят в специално направление фирмите, които са доказали че поддържат определена нишева стратегия.

- *На първо място* е от голямо значение при сегашното разположение на фирмите в определени региони на страната е да бъдат гъвкави по отношение използването на националните и местните сравнителни предимства, така че те да не предизвикват отрицателни последици върху ценовата им стратегия.
- *На второ място*, е скъсяването на жизнения цикъл на продуктите и неоглемият обем, макар и високотехнологична продукция, което може да постави в неблагоприятни условия МСП във връзка с необходимостта от технологично обновяване и увеличаване на ресурсите, вложени за изследвания и развитие. Това може в значителна степен да се компенсира с разширяване на позицията в сходни продукти, но налага допълнителни дейности в областта на маркетинга.
- *На трето място*, е възможността за замяна на определени производствени фактори с други, особено по отношение измененията в търсенето на продукцията на фирмата и промяната в нейната стратегия на вече заетата пазарна ниша.

В тези условия съществено за европейската ориентация на МСП е разработването на система от мерки, които насърчават реализирането на предимствата им по отношение възможностите им за достъп на ЕВП – създаване на благоприятни условия за експорт, преки инвестиции и сътрудничеството с компании от други страни. Тук важна роля играе износът, зависещ в значителна степен от интензивните връзки с търговците на едро, които го правят по-ефективен с намаляването на разходите по него. Разгръщането на търговската активност води до привличането на преки инвестиции. Те създават възможност за поддържане на цените, по-добър контакт с местните пазари и потребителите, което е от особено значение в

определени региони, където могат да се реализират и допълнителни предимства. Те се съсредоточават главно в сътрудничеството по линия на рисковите капитали, консорциуми, поддоставчици, дългосрочни маркетингови съглашения, споразумения за производствена рационализация, технологично лицензиране.

В сегашния етап участието на МСП в производственото реструктуриране е детерминирано от недостига на финансови ресурси и слабата активност по линия на диверсификацията на тяхното производство в рамките на ограничения им пазар, както и подобряване на възможностите им за проникване в близки до основната им дейност отрасли. Това би спомогнало за ориентирането им към региони, където съществуват предпоставки за използване на сравнителни предимства при развитието на тяхната конкурентоспособност на националния и на европейските пазари. Значителна възможност за това дават гъвкавостта им по отношение поведението на пазара, както и постигането на по-високи резултати, особено по отношение на икономии от мащаб и при организацията на самия производствен процес.

Естествено в условията на промяна и несигурна стопанска среда съществуват и определени рискове, които са свързани със съвместната дейност на МСП с големите компании. Това са както проблемите с лицензирането на продуктите и технологичното им равнище, така и определени трудности при внедряването на новите производства от гледна точка на намаляване печалбата при реструктурирането на производствения процес.

Съществено значение за повишаването възможностите МСП да се включат в процесите на реструктуриране на икономиката има съвместната им дейност в стратегията им към разширяване на дейността, особено при проникването на големи пазари, както и в изостаналите региони. Това е свързано както с основните направления в тази дейност, така и със създаването на институционални предпоставки за развитието им по линия на преодоляването на проблемите пред тяхното функционирането.

- *На първо място*, е взаимодействието между МСП при използването на определен лиценз или ноу-хау, предвид посочените ограничения при внедряването на високотехнологични продукти. Тук е особено важна съвместната работа с големите компании по отношение на маркетинга на продукта, както и взаимоотношенията между тях при реализирането на определените етапи на излизането на пазара.
- *На второ място*, е сътрудничеството в областта на иновационната дейност, главно при пълното използване на технологията, тъй като ограниченият размер на МСП в много случаи намалява ефекта от внедряваната технология. Това обуславя и необходимостта от сътрудничество в разпределяне на дейностите по продуктите иновации с оглед реализирането на синергичен ефект от дейността на МСП.
- *На трето място*, съществено е в рамките на реструктурирането на производствените дейности МСП да си сътрудничат в разработването и реализирането на обща стратегия не само в

производствения процес, но и спрямо определени пазари и региони. Това се свързва с намаляване на разходите за производствени фактори и използването на вече съществуващата индустриална среда и инфраструктура, особено по отношение на предимствата в отделни региони. Важен резултат от изграждането на обща стратегия е по-нататъшното развитие на синергичните ефекти както във връзка с общото използване на определена технология, така и при използването на ресурсите и предимствата от локализацията на производството.

Характерно за МСП е, че те са основна форма на индустриализиране на изостаналите региони. В условията на съществуваща значителна база от цехове и филиали на големи фирми би могло тя да се стимулира с оглед осигуряване на заетост и възстановяване на икономическата дейност в такива райони. Важен аспект на реструктурирането на местните икономики е създаване на условия за развитие на местните инициативи, като се предоставят облекчения за започващите бизнес, който да използва местните ресурси (материални и трудови) и да реализира продукцията си на национално и наднационално равнище.

Поради значителната териториална диференциация на индустриалното развитие в България МСП ще представляват съществен фактор за индустриализирането на изостаналите региони, производственото им реструктуриране и съответно решаването на определени проблеми, особено по отношение на заетостта и доходите. Различията в предлагането на фактори на производството и предимствата, които съществуват в определените територии, дават възможност при изграждането на съвместни стратегии да се реализират и допълнителни външни икономии. Те са следствие от специализацията в определени дейности, производството на високотехнологична и нестандартна продукция, предлагането на работна сила с ниска цена и висока квалификация. Такива форми за регионално стимулиране на МСП са характерни както за развитите индустриални държави, така и за развиващите се страни. Прилагането на подобно териториално сътрудничество засилва гъвкавостта на МСП чрез сътрудничество на основата на технологични връзки, изследователска дейност и обмен на информация между тях за подобряване на позициите им при излизането на други пазари.

Териториалният трансфер на технологии като фактор за развитието на МСП има значение не само за подобряването на производствените им позиции, но при сътрудничество между тях дава възможност за ефективно съчетаване на фактори на производството и гъвкава субституция. Това е от особено значение за преодоляване на трудностите при внедряването на нови продукти и адаптацията на производствените условия, особено по отношение на квалификацията.

Ето защо разработването на обща стратегия по отношение на технологичното развитие дава възможност за изграждането и използването на обща информационна и техническа инфраструктура в рамките на определени териториални единици. Фактор за това биха били иницираните от местните власти институции, които да съчетават дейностите на изследователски центрове, образователни и финансови институции, с оглед

съвместното повишаване на функционалните възможности на МСП. При това е от особено значение при разработването на стратегията на тези предприятия да се отчитат възможностите за междуетрасловото им развитие и участието им в изграждането и приложението на информационните технологии. Това е съществена предпоставка за технологични иновации между самите МСП в рамките на определената териториална единица, което би стимулирало този сектор при подкрепата на местните власти.

Тук важно място има и фактът, че по линия на Програма ФАР се предоставят съществени възможности за участието на МСП в развитието на изостаналите райони, в съвместните програми с ЕС за трансграничните райони, както и по линия на насърчаването на сътрудничеството между общини и местни власти от ЕС и асоциираните държави.

За развитието на МСП в България голямо значение има изграждането на структури, които да бъдат основа на икономическата и институционалната среда за стимулиране на тези фирми. Предвид неясната законодателна инициатива и административното реструктуриране, опитът на Европейските държави дава основание в такава структура да се съчетават следните аспекти:

- специфични и стимулиращи МСП дейности на държавните ведомства;
- заинтересуваност от участие на финансови институции;
- благоприятни условия и насърчаване на участието на университетски структури;
- ангажираност на браншови организации, стопански камари и други неправителствени организации в информационната осигуреност и подкрепа на МСП;
- нов подход към участието на местните власти в привличането и развитието на териториалното разполагане на МСП.

По такъв начин участието на МСП в индустриалното и териториалното реструктуриране ще реализира съществуващия национален и регионален потенциал при ефективна технологична насоченост. Изграждането на национална индустриална политика би дало стратегическите рамки, в които гъвкавостта на МСП и субституцията на производствените фактори ще стимулират развитието на този сектор на икономиката.

3. Възможности за използване на инструменти на търговска политика според изискванията на световната търговска организация

Създаването на Световната търговска организация (СТО) постави началото на изграждането на нова система от правила в международната търговия, в основата на които са съглашенията в рамките на ГАТТ. Ето защо отварянето на българската икономика ще бъде свързано с приемане на механизмите на търговската политика в рамките на СТО предвид присъединяването към нея от 1996 г. Това ще обуслови и промяна във външнотърговския режим, като за България е от особено значение да използва възможностите, които се предоставят. Наред с това правилата на СТО, които се прилагат към всички страни-членки, позволяват използването

на специфични форми на изменение съобразно състоянието и особеностите на дадена икономика. Това е от особено значение за възможностите за прилагане на определени механизми, като в нашата разработка ще се спрем само на онези, които позволяват адаптирането на икономика в преход и са структурирани по значение във връзка с протичащите процеси на отваряне на стопанствата им. От значение са и възможностите за подпомагане на тяхното приложение от МВФ в рамките на общите програми за реструктуриране. Друг аспект в тази насока е съчетаването на реструктурирането на икономиката с отварянето ѝ, което налага паралелност в адаптирането на външнотърговския режим с реструктурирането на експортната структура като отговор на протичащите в икономиката процеси и създаването на условия на защита на националните производители в рамките на правилата на СТО.

По отношение на вече прилаганите споразумения има възможност главно да се анализират следните търговски механизми: митнически оценки, използване на субсидии и реципрочни мерки, гаранции, антидъмпингови процедури, инвестиционни мерки, свързани с търговията, и мерки в търговията с услуги.

3.1. Митническа оценка

При осъществяването на адаптиране към правилата на СТО съществуват възможности за петгодишен преходен период, който да бъде свързан с реформа в експортната структура и разработването на технически правила, информационна система, квалификация на персонала. Той е свързан и с използването на техническа помощ от МВФ. При това страните в преход имат ограничени възможности за използване на инструменти като препоръчителните цени, и то само в случаите, когато не предизвикват обратни ефекти върху търговския партньор. Ето защо за страните в преход, които се присъединяват към СТО като индустриални държави (каквото е случаят и с България), използването на препоръчителни цени ще затрудни тяхното присъединяване към общите правила на търговията.

Митническите оценки имат защитен ефект върху адвалорните тарифи, които могат значително да се колебаят. Съгласно споразумението за прилагане на правилата на ГАТТ база за оценката е стойността на транзакцията, която е равна на стойността на продажбата при износ на същата стока, вкл. разходите по продажбата, опаковката и транспорта в зависимост от условията на доставка. В развиващите се страни прилагането на митническата оценка в такъв вид може да се съпътства от петгодишен гратисен период, но за държавите в преход като индустриални изискването е да прилагат съгласието още с приемането им. Техническата страна на въпроса е свързана с методическите различия, и то главно с използването на цена, която сега се плаща за стоката. Прилагането на официални оценки води до повишаването на определени цени и ги превръща автоматично в инструмент за защита. Поради това съществуващият сега механизъм поставя проблеми относно:

- задължителните административни рамки при прилагането на методиката за оценка, като се използват алтернативни методи и други правни регламентации;
- широкото използване на минимални цени, въпреки че страните имат задължението да променят системата за ценообразуване съобразно принципите и правилата на СТО, като минималните или препоръчителните цени могат да се поддържат за определен или преходен период, за да се избягнат негативни ефекти върху доходите;
- прилагането на доброволни минимални цени в условията на преход при определени случаи, когато се въвеждат правилата и се реформира митническата система.

Споразумението изисква страните да адаптират организационните и процедурните правила на прилагане на оценки съобразно изискванията, както и информация за сравнение на цените на стоки, идентични на вносите, и необходимото използване на фиксирани цени.⁸ По такъв начин се избягва недооценката при определяне на цените на вноса и съответното им определяне за митническата оценка.

Като цяло се приема, че при прилагането на процедурата за митническата оценка трябва да се имат предвид и другите споразумения на страната – главно по отношение на субсидиите и реципрочните мерки.

3.2. Субсидии

Използването на субсидии и реципрочни мерки се допуска в тригодишния преходен период за адаптиране на новоприемани страни към режима в останалите, което налага промени в правното регулиране. Основен елемент на подобна мярка са експортните субсидии, които според тези съглашения трябва да бъдат елиминирани в рамките на 7 години за страните в преход (като в определени случаи е възможно удължаване на този срок), тъй като могат да предизвикат прилагането на реципрочни мерки. Поради това наличието на експортни субсидии в рамките на СТО трябва да бъде намалявано, но не с реципрочни действия. Това се отнася и за прилагането на локални субсидии, както и за подобни мерки в рамките на приватизацията при икономиките в преход, за които също важи седемгодишният период на елиминиране (въпреки че за страни с БНП под 1000 дол. на човек от населението се позволява да поддържат експортни субсидии).

В споразуменията за субсидиите и реципрочните мерки се третират основно субсидиите в стоките, но като принцип се приема, че субсидията е финансово допълнение от правителството или друга обществена институция и от това се постигат ползи. Субсидиите са основно три вида – запретителни, действени и недействени.

Запретителни субсидии се прилагат при стимулирането на експорта или при насърчаване използването на местни стоки вместо вносни.

⁸ В някои страни за селскостопанските продукти това е цената в ЕС по отношение на вноса на селскостопански продукти от Съюза (като се използва цената на производител), но прилагането ѝ може да предизвика затруднения, тъй като за страни в преход, които са индустриални, не може да се използва като цена на внос.

Действените се разпростират върху стоки, при които причиняват защитен ефект или са свързани с други подобни мерки. Във всеки случай тук става въпрос за прилагането на мерки с различна интензивност. Поради това поддържането на субсидии особено за местни индустрии, е в определена степен допустимо, докато не причинява обратни ефекти или се третират като ползи (като естествено се изключват субсидиите за селското стопанство).

Недействените или особените субсидии се използват при индустриални изследвания и предхождащи действия по отношение на конкуренцията във връзка с околната среда или с подпомагането на изостаналите региони, т.е. това са такъв тип субсидии, които не могат да предизвикат реципрочни или други предвидени в правилата на СТО мерки.

Действията срещу запретителните или действените субсидии в условията на експорт, т.е. причиняващите противодействащ ефект, могат да се предприемат при условията, когато те са свързани с определена национална специфика, предприятия или индустрии, както и групи предприятия от индустрия. Такива действия включват многостранни противодействия главно с реципрочни мита, а в случай на доказано субсидиране те налагат съкращаване дела на тези стоки в експорта или намаляването му до минимум, докато не се намалят субсидиите.

При неспецифичните субсидии не се предвиждат мерки срещу тях, докато при специфичните - действени и запретителни (особено при продажба на енергия на по-ниски цени на експортъори, валутни облекчения или преки намаления на данъците) се въвеждат реципрочни мерки.

Изключването на такива субсидии за страните в преход в много случаи се съпътства с промяната в търговските партньори и прехода към друга система на търговия. Могат да се обособят следните основни случаи:

а) При преходния период се предвижда прилагането на следните правила за изключване:

- индустриалните страни да премахнат запретителните субсидии в тригодишен срок;
- при развиващите се страни все още съществуват, но заемат малък дял в търговията особено по отношение на експорта;
- ако БНП е под 1000 дол. на човек от населението, не се предприемат ограничения за субсидии, стимулиращи експорта;
- за другите развиващи се страни, които търгуват с продукти непревишаващи 3,25% от световната търговия, за две последователни години трябва да се премахнат;
- за икономиките в преход се предвижда 7-годишен период за привеждане на запретителните субсидии към правилата на споразумението, като тук се допуска и възможността за съществуването на т.нар. извънредни обстоятелства.

б) При приватизация се приема използването на субсидиите за създаване на по-добри условия за купувачите на предприятия, а когато няма конкретни приватизационни ангажименти към дълговете на предприятията. Тогава те се третират в рамките на 7-годишния срок.

в) При заявяване на субсидии се представят различни аргументи за обявяване на субсидиите, дори когато те са запретителни, като премахването им е включено в 8-годишен период. За страните в преход

се предвижда това да се извърши в практически най-близък, но покриващ се с преходния период – обикновено три години.

Общата теоретична постановка приема, че използването на субсидии се дължи на неблагоприятно разпределение на ресурсите, които значително утежняват разходите в различни сфери, като ги правят нереални. Наличието на диспропорции в националните пазари обаче в редица случаи може да предизвика използването на субсидии. Поради това и някои специфични субсидии могат да се насочат към намаляването на определени диспропорции, което не би противоречало на правилата на СТО, като спецификата им може да бъде свързана с определени проблеми на вътрешното функциониране на икономиката.

В редица случаи обаче използването на експортни субсидии от недоразвитите страни предизвиква ответната реакция, главно по линия на антидъмпинговите процедури или реципрочните мита. Това е следствие от:

- различните реакции по отношение на многостранната търговия в СТО;
- предпочитанията към определен търговски партньор;
- възможността да се противодейства на експортната субсидия с реципрочни мита, предизвикващи ефект не толкова за защита на местната индустрия, колкото за пречка пред чуждата;
- съществуващото мнение сред неразвитите страни, че подобен подход е въпрос на репутация, докато за индустриалните такава практика е изключение.

Друг значителен проблем е различието в третирането на развиващите се и преходните икономики от гледна точка на приватизационните субсидии. Такива субсидии са разрешени за първите, а не за страните в преход, поради което възниква въпросът за допълнителни преговори в третирането на тези държави. В редица случаи дори определена продуктова специализация в развиващите се страни се дължи в голяма степен на използването на субсидии, които обаче е трудно да се отделят от сравнителните предимства, определящи експортните позиции на дадения продукт. Това в значима степен се отнася за енергийния елемент, тъй като съществуват различия при формирането на енергийните цени, особено практиката при акцизите за потреблението на течните горива или режима в ЕС.

При използването на различни инструменти в обща програма за насърчаването на експорта на страните в преход, премахването на експортните субсидии в тях се компенсира от данъчни облекчения за инвестициите в експортноориентираните отрасли и благоприятна амортизационна и кредитна политика. Дори третирането на подобни инструменти като експортни субсидии в рамките на споразуменията в СТО могат да бъдат договорени с основните търговски партньори от гледна точка на “близката практическа дата”.

3.3. Гаранции

Използването на гаранции е свързано преди всичко с доброволните ограничения на износа за временна защита, особено по отношение влошаване разпределението на ресурсите. Тази мярка беше премахната от

1.01.1999 г. Гаранциите се прилагат при правилата на СТО като изключителна клауза, включваща мерки за временно гарантиране, което е сходно с доброволното ограничаване на износа. Съгласно споразумението страната може да прилага защитни мерки към определен продукт при две условия:

- когато вносът на продукта се разширява относително и абсолютно;
- когато такъв внос, съчетан със задължението на страните-членки на СТО, нанася сериозни увреждания на вътрешната индустрия, произвеждаща същия продукт.

Определянето на състоянието, в което могат да се използват гаранции, е свързано с прилагането на тарифни и количествени ограничения, но в по-пазарни отношения се прилагат споразумения за доброволно ограничаване на износа, а в случаите на определяне на нови области (каквито според нас могат да бъдат отварянето на икономиката към нови пазари или договарянето на определени нови позиции) може да се използва правилото за "сива зона", като се изисква представяне на продуктите пред комитета. В критични ситуации могат да се използват тарифни ограничения, но не повече от 200 дни. Гаранционните действия, включващи такива действия, не могат да бъдат по-дълги от 4 години с възможност за удължаване до 8 при продължаване на сериозните вреди. Прилагането на такива мерки обаче изисква засегнатата страна да получи компенсация под формата на търговска концесия, както и защитни мерки по всяко време при относително увеличаване на вноса.

Преференциално третиране и изключения се допускат за страните в преход, когато те са се определили като развиващи се (Румъния), докато за индустриалните държави (например Полша) ще трябва да се изпълнява 4-годишният период. Въпреки че такива мерки се прилагат, за отбелязване е фактът, че гаранциите включват компенсационни (или възмездяващи) мерки.

В нормативната основа на прилагането на защитните клаузи проблем представляват следните аспекти:

- интерпретирането на понятието сериозни вреди в контекста на разширяването на вноса абсолютно или относително;
- въздействието на доброволните ограничения, които най-често са въпрос на договаряне;
- правната регламентация на количествените ограничения - те могат да бъдат и недискриминационни, но при условие, че страната-вносител разпредели квотата между другите вносители. В този случай тя може да използва принципа на модулиране на квотата по отношение на страни, чийто внос нараства в значително по-големи размери. По-стриктно определяне на критериите и процедурите на определяне на вредите, от гледна точка на това, което представлява обществен интерес.

В същото време използването на гаранциите представлява втората след количествените ограничения с рестриктивен ефект ограничителна по време мярка.

3.4. Антидъмпингови процедури

Антидъмпинговите процедури имат важно значение за защита в условията на реструктуриране на икономиката. За тази цел е необходимо страните да имат разработено законодателство, когато става въпрос за приложението на такива мерки. За използването на правилата за антидъмпинг трябва да се определи процедурата за определяне на дъмпинг. Най-общо може да се твърди, че такъв съществува, когато цената на изнасяния от една страна в друга продукт е по-ниска от нейната "нормална стойност", което означава, че

- е по-ниска от сравнителната цена, постигната в търговия, и особено в случаите, когато износната цена е по-ниска от вътрешната;
- и в случая, когато липсва вътрешна цена, се приема тази, която е постигната в трета страна, или когато разходите за продукцията се определят от тези за производство в страната и за продажба и печалба.

Първоначалните анализи на дъмпинга сочат, че той е насочен предимно към местната индустрия, което предизвиква и противодействие, главно под формата на мита, които не могат да се въвеждат 60 дни преди установяването му. При това страната трябва да публикува информация и обяснение за прилаганото противодействие и неговата степен - определяне, предварително и окончателно определяне, въведени предварителни и окончателни мерки. В допълнение споразумението предвижда и формата на тяхното намаляване в следващите 5 години освен в случаите, когато митата ще продължават да предпазват от дъмпинг. Преференциално третиране се допуска за развиващите се страни при ситуации, които могат да се включат в рамките на споразумението, но то трябва да се предхожда от съответни мерки.

Досегашното прилагане на такива мерки в страните от ОИСР се свързва главно с чувствителните стоки – химикали, метали, текстил, битова електроника и машиностроене. В сегашните условия процесите на либерализация въвеждат допълнителна регламентация на прилагането на такава политика. Това изисква уточняване:

1. на правилата, при които няма да бъдат засегнати ценовите условия на конкуренцията в случаите, когато местните фирми биха могли да бъдат изхвърлени от националните пазари;
2. кога дъмпингът има временен (цикличен) характер и антидъмпинговите процедури се базират на краткосрочни ефекти на разпределението на ресурсите. В много от случаите, както показва практиката, тази процедура продължава и повече години;
3. на условията, при които антидъмпинговите процедури са като предпазна мярка при либерализацията на търговията. Поради това при формулирането на икономическата политика трябва да се разбере дали става въпрос за икономически ефективна политика, или е налице случаят на изключителна клауза съгласно чл.19 на ГАТТ, когато антидъмпинговите процедури заместват практически гаранциите в по-голяма степен. Страната, която ги прилага, се

нуждае от време за адаптиране към новата ситуация и компенсиране на другите страни-членки, повлияни от мерките, както и когато антидъмпингът е насочен срещу нелоялната конкуренция.

Прилагането на антидъмпинговите процедури е в значителна степен променено от това, че те вече не са част само на интересите на производителите, а в тях се включват и интересите на потребителите. В редица случаи практиката на прилагането на антидъмпингови процедури се замества от доброволно ограничение на вноса.

В тези случаи установяването на материалните загуби и причинната връзка с прилаганите търговски механизми е свързано с редица технически проблеми, например определяне обема на дъмпинговия внос и влиянието на дъмпинговите цени върху вътрешния пазар, както и последващото въздействие на такива продукти върху местните производители (поради трудността да се определи какво е местен производител обикновено се използва група от фирми, които произвеждат повече от 50% от продукта). При антидъмпинговите процедури реципрочни мита могат да се прилагат само срещу третиранията в споразумението субсидии и реципрочни мерки.

Един от съществените проблеми при прилагането на тези мерки е разработването на съответно законодателство, което да ги третира съобразно изискванията на СТО. Подобни правни норми в страните от Централна и Източна Европа са разработени в Румъния и са в процес на разработване в Чехия, Унгария и Полша. Важността на разработването на тези мерки произтича от факта, че при отсъствието им те на практика прилагат тарифни ограничения и експортни субсидии. Ето защо антидъмпинговото законодателство на практика е алтернатива на протекционистичните мерки. В периода на адаптиране на националните регулации към изискванията на СТО е от особено значение засилването на ролята на властите в областта на конкуренцията, въвеждането на 5-годишен период за намаляване на протекционистичните мерки, прилагането на митнически правила, които са в съответствие с изискванията на СТО, както и замяната на импортните рестрикции с антидъмпингови мита, които значително повишават ефектите за самата икономика.

3.5. Инвестиционни мерки, свързани с търговията

Прилагането на тези мерки се прави с оглед премахването им през бъдещи периоди и тъй като страните в преход са със статут на индустриални държави, те трябва да премахнат съществуващите такива в двегодишен период (за слаборазвитите – 7; за другите развиващи се 5).

За разширяване на износа и засилване на растежа от особено значение са преките чуждестранни инвестиции. Наред с традиционните мерки за стимулирането им по отношение на търговията със стоки могат да се обособят и следните инвестиционни мерки:⁹

- изисквания съобразно местната специфика - продажба или използване на продукти от страната и местни ресурси;

⁹ Buchs, T. Selected WTO Rules and Some Implications for Fund Policy Advice. IMF Working paper, March 1996, p. 43.

- изисквания за търговска балансираност - ограничени възможности за използване на вносни продукти и балансирането им с местни, ограничения за износ на продукти от гледна точка на обема на местното производство и за внос на продукти по отношение на количеството на местните износители;
- изисквания за ограничения на внос на продукти за определени предприятия, свързани с общия баланс на търговията с тези продукти.

Разработването на нормативната уредба и дефинирането по отношение на страната-членка трябва да се осъществи в двегодишен период за индустриалните държави, без да се предвижда специален режим за страните в преход. Поради това и прилагането на тези мерки е свързано както със страната, в която се осъществява търговската дейност - по отношение на местните условия, така и с държавата вносител по отношение на условията на търговия, използването на субсидии и други специфични регламентации. При прилагането на тези мерки е от голямо значение съчетаването на тези изисквания с данъчните регулации, свързани със стимулирането на преките чуждестранни инвестиции. По-особеното в случая е, че все още в някои европейски държави се използват ограничения по отношение на определени продукти, но те са приели срокове за постепенното им намаляване, което важи и за редица засилени преференции за чуждестранните инвеститори в част от страните в преход (Полша и Румъния).

4.6. Специфични регламенти за търговията с услуги

Тяхната либерализация е свързана с прилаганите правила на конкуренция, антимонополно законодателство, данъчни режими, кодекс на труда и приватизационни програми. Главна област на адаптиране са ограниченията във връзка с трансакции, влияещи върху състоянието на платежния баланс и контрола върху движението на капиталите. В тези случаи се допуска прилагането на ограничения при сериозни проблеми с платежния баланс и външни финансови проблеми.

С оглед избягването на тези отрицателни явления се прилагат следните ограничения:

- на броя на стопанските субекти, които предлагат финансови услуги;
- на обема на трансакциите или активите;
- на дела на финансовите услуги в структурата на производството и потреблението;
- на достъпа в националния пазар или по отношение на чуждестранни инвеститори – главно като държатели на акции в определени финансови институции.

Прилагането на тези ограничения обаче трябва да се осъществява в контекста на националната специфика на пазара на услуги, както и състоянието на платежния баланс. В същото време трябва да се имат предвид специфичните изисквания по отношение на разплащанията и трансферите и изискванията в случая на прилагането на режима на най-облагодетелствана нация в търговията.

Предвид факта, че страните-членки могат да използват определени рестрикции в търговията с услуги в случаите на сериозни проблеми с платежния баланс или други финансови трудности (например значителен външен дълг), тези мерки са в значителна степен свързани с дейността на международните финансови институции (главно МВФ). В същото време либерализацията и отварянето на икономиката дават възможност те да се съчетават със стимулиране на структурните изменения в икономиката. За тази цел се използват следните регулации:

- адаптиране на правните механизми на търговия с определени услуги - главно в областта на телекомуникациите и транспорта;
- структуриране на търговията с услугите и даване на преференции на определени финансови услуги при ангажиране с последващата им либерализация;
- регулации, свързани с достъпа до пазара на фактори на производството, данъчното и антимонополното законодателство;
- създаване на регламентации по отношение на капиталовите потоци и трансграничните капиталови трансакции.

Поради тясната връзка между финансовите услуги, състоянието на платежния баланс и дейността на МВФ СТО допуска разработването на механизми за въздействие при решаването на определени проблеми, особено във връзка с допълнителните мерки за подобряване на икономическото състояние на страните-членки, с което да се облекчат условията на търговия.

Присъединяването на България към Световната търговска организация в контекста на така представените механизми и регулации изисква особено структуриране на приоритетите за адаптиране на механизмите на националното законодателство и търговската практика към приетите в организацията. Това е още по-значимо поради факта, че тези регулации са приети в Европейския съюз и това ще трябва да се съчетава и с вече приетите мерки в Споразумението за асоцииране.

Наред с това обаче трябва да се имат предвид както задълженията за спазване на търговския режим, регламентиран от СТО, така и възможностите за използване на приетите преходни периоди за по-безболезнено реструктуриране, в контекста на националните приоритети. Може да се забележи, че в редица случаи страни в по-добро състояние от това на България имат статута на развиващи се, от което произтича и по-облекчен адаптационен период и използване на редица инструменти. Фактът, че страните в преход от Централна и Източна Европа (с изключение на Румъния) се третират като индустриални, изисква по-ускорени периоди на адаптиране (някои от сроковете в България са отдавна минали), което ще наложи и по-бързото им приспособяване за по-ефективно отваряне на техните икономики.

*

Процесите на приобщаването на България към ЕС ще бъдат повлияни в значителна степен от възможностите за адаптиране на индустриалната структура към предизвикателствата на ЕВП в рамките на

Предприсъединителната стратегия. За да се повиши адаптивността на стопанските субекти, е необходимо разработването на институционална рамка за реализирането на секторна политика, при особена подкрепа на МСП, особено за технологично реструктуриране. Индустиалното развитие в процеса на отварянето на икономиката ще бъде повлияно от възможностите на България да прилага ефективно инструментите на СТО при реструктурирането на икономиката, както и за стимулиране на международната конкурентоспособност на националните предприятия.